

НЕСТОР ДЕБРЕНСКИ

ЦВЕТАНА

Смешно позорище
в две действия

Experior, vol. 5

Предговор, съставителство и редакция
ВЛАДИМИР ИГНАТОВ

Факултет по славянски филологии

СОФИЯ, 2024

Experior е електронна поредица, предоставяща възможност на млади и утвърдени учени хуманитаристи да публикуват свои рецензирани научни трудове - статии, студии, монографии, преводи на исторически значими текстове и извори (от древни и съвременни езици с изяснени права при съвременните автори) със съпътстващи (уводни или заключителни) студии.

Поредицата е инициатива на списанието за млади учени в областта на хуманитаристиката „**Филологически форум**“, издание на Факултета по славянски филологии към Софийски университет „Св. Климент Охридски

ISBN 978-619-7433-98-2

ISSN 2815-3731

© Владимир Игнатов, предговор, съставителство и редакция

Научни рецензенти: проф. дфн Николай Чернокожев
доц. д-р Надежда Стоянова

Електронна публикация

Факултет по славянски филологии

Филологически форум – Experior, август 2024

НЕСТОР ДЕБРЕНСКИ

ЦВЕТАНА

СМЕШНО ПОЗОРИЩЕ

В ДВЕ ДЕЙСТВИЯ

Experior, vol. 5

Предговор, съставителство и редакция

Владимир Игнатов

Факултет по славянски филологии

Нестор Дебрэнски¹

¹ Източник на изображението: сп. „Илюстрация Илинден“, год. 3, кн. 9 (29), с. 11, ред. Петър Мърмев.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗА „ПОКОНДИРЕНАТА ТИКВА“, ИЛИ НАПРАЗНИТЕ УСИЛИЯ НА
БЛАГОРОДИЕТО (КОМЕДИЯТА „ЦВЕТАНА“ НА НЕСТОР ДЕБРЕНСКИ)
– Владимир Игнатов / 7

БИБЛИОГРАФИЯ / 31

ЦВЕТАНА. СМЕШНО ПОЗОРИЩЕ В ДВЕ ДЕЙСТВИЯ, СЪСТАВЕНО ОТ
НЕСТОРА Д. ДЕБРЕНСКИЙ / 34

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО / 37

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО / 55

ПРИЛОЖЕНИЯ / 80

**За „покондирената тиква“,
или напразните усилия на благородието
(Комедията „Цветана“ на Нестор Дебренски)¹**

*Чияк колко да е учен, като няма памет,
ветър го духа.*

Драган, Цветин брат
(Дебренски 1966: 221)

Значителни са приносите на българската възрожденска комедиография за културното ни развитие, за създаването на естетически вкус, за формирането на естетически нагласи, обусловени вече от по-висок художествен критерий, за разгръщането на един все по-интензивен диалог между своето и чуждото и съответно – за утвърждаването чрез него на определени концептуални модели, касаещи родното, особено в ситуацията на неговата несигурност и застрашеност.

¹ Настоящият текст е по-разгърнат вариант на статия със същото заглавие, поместена в: *Литературната периферия: памет и употреби*. Сборник с доклади от международна научна конференция, проведена в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 4-5 ноември 2019 г. Съставители Ноеми Стоичкова, Надежда Стоянова, Владимир Игнатов. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, с. 346–353.

Но един от наистина големите нейни приноси е в установяването на представа за свят, в който собственият потенциал за себеотстояване бива последователно разкриван и използван.

Тази комедиография е знаково средоточие на различни *типове и нрави български*, които са интересно въплъщение и на типични народопсихологически, и на универсални човешки качества и особености. Някои от тези „типове“ се извяват като еднолинейни образи, изцяло положителни, изпълняващи конкретни идейно натоварени, трафаретни роли; техните светогледни нагласи не търпят развитие, свързани са със съхраняването на неотменимите родово-патриархални ценности и идеали. Други са по-усложнени, действените им характеристики бележат тип преход – от незнание към узнаване, от безразсъдство към вразумяване, като присъствието им отправя към функционирането на нравоучителните начала в структурно-съдържателното изграждане на даденото произведение. Трети – донейде също еднопланови, подчертано отрицателни, носещи заблуда и разруха, или сами заслепени, но – задължително изобличавани, а поведението им – подложено на морална санкция. Сред последните има честта да бъде и централната героиня на една побългарена комедия – обект на наблюдения в настоящата статия. Като

основно занимание тя е... богата вдовица, като амбиция, самочувствие и предявявани претенции – живот в Париж, „по модата“, като реална ситуация обаче... – както по-често се случва.

Дори и бегъл литературноисторически поглед е достатъчен, за да се определи 1873 г. като наситена, разнопосочна по отношение изявените книжовни търсения. Бачо Киро, Илия Блъсков, Тодор Шишков, Пандели Кисимов, Николай Михайловски са със своето място и роля конкретно в областта на поезията, белетристиката, научните съчинения, преводната литература. А драматургията? Тя е подобаващо представена, и то не от кого да е, а от „неуморимия моралист“ (Каравелов 1873: 246), какъвто го вижда Любен Каравелов – Тодор х. Станчев („Дрангавела“, „Невярна жена“). По същото време на север от „Русчюк“, където са изгадени посочените произведения, се появява друго едно, близко по жанр до тях, носещо още в подзаглавието си определеното „смешно позорище“ – и то из домашния живот, и то пример на „женския пол“, и то не само смешно, но и тъжно с претворените в него порядки.

Комедията „Цветана“ на Нестор Дебреньски е с твърде скромно значение за развойните процеси на жанра, особено в контекста на 70-те години на XIX в. Някои от причините за това основателно могат да се

търсят в липсата на оригиналност на сюжета, прекаленото заимстване на чуждия модел², недостатъчната задълбоченост при изграждането на характерите. Но на идейно равнище тази творба придава още щрихи към вече интерпретирани художествени проблеми, засягащи народностната идентичност, приемствеността между поколенията, модните увлечения и културната принадлежност. Мястото на нейния автор в литературния процес на свой ред също оказва влияние върху нейната рецепция, или по-скоро – отсъствието на такава.

Сведенията за живота и творческата дейност на Нестор Дебренски са оскъдни. В том трети на „Българската драматургия до Освобождението“ (1966) на Пенчо Пенев в кратка бележка след приведедения текст на комедията се упоменава само, че около 1883–1884 г. читалището в Шумен възнамерявало да постави неговото смешно позорище на своя сцена, но впоследствие се отказва от решението си (Пенев 1966: 223). В авторитетни енциклопедични издания като „Българска възрожденска книжнина“ (Стоянов 1957),

² В него Стефан Каракостов вижда една от причините „Цветана“ да остане „извън общия процес на българската драматургия“, тъй като този чужд модел е насочен все пак „срещу немско-австрийското влияние, проблем чужд за българската действителност“ (Каракостов 1973: 375).

„Българска възрожденска интелигенция“ (Генчев, Даскалова 1988), „Енциклопедия на българската възрожденска литература“ (Радев 1997), „Енциклопедия Българско възраждане“ (Дамянова 2014) под или срещу името му прогължава да стои „/неизв./“, като направените позовавания са единствено на „Цветана“ и обвързаността на текста с първоизточника от Йован Ст. Попович („Покондирена тиква“, 1838; вж. Каракостов 1973: 373–375). Със сигурност – нито първият, нито последният случай на автор, който е почти анонимен. Но ако някои заемат т.нар. „втори ред“ (по Иван Радев³), то тук редът е трудно определим. А вероятно и неважен – с оглед целите на настоящия опит за разбор и анализ на това произведение.

Въпреки очертаната ситуация идейно-съдържателната основа на сатиричната комедия „Цветана“ задава изходните точки на този опит, които, така видени, в хода на наблюденията ще разкрият преимуществата и недостатъците и на самата творба, и на избрания подход към нея. Ето какви биха могли да бъдат те.

³ Вж. Радев 2008 и Радев 2010.

Текстът на Дебренски:

- прогължава просветителските и нравствено-поучителните начала в осмислянето на народностния живот;
- нанася още художественоинтерпретативни щрихи върху вътрешно напрегнатата връзка *свое – чуждо*;
- участва в идейния диалог за ценностите и за самобитността през 70-те години на XIX век;
- макар да се опира изцяло на готов чужд модел, с „Цветана“ Дебренски се включва в големия дебат за *същината на родното, за неговото категорично защитаване и опазване*;
- акцентира върху представата за *вътрешния потенциал на своето, родното да отстои себе си*.

Тези предложени (и вероятно далеч не изчерпателни) посоки на разсъждение и контекстуализиране са в известна степен достатъчни, за да се породят едни предварителни нагласи за „Цветана“ като силно диалогична творба. Идейно-тематично и мотивно текстът на Дебренски стои твърде близо до художествено-естетическите възгледи от 60-те и особено от 70-те години на XIX в., изявени чрез произведения като „Малакова“ и „Зимата на 1874“ от Петко Р. Славейков,

„Момичешки разговори“ от Димитър Душанов⁴, „Часовника“ от Георги Живков, „Криворазбраната цивилизация“ от Добри Войников, „Правата цивилизация“ и „Дрангавела“ от Тодор х. Станчев. От приведеното е видно, че това идейно обвързване и съотнасяне е подчертано разностранно – и поетологично, и стилово-съдържателно: обхваща както популярните диалогични произведения, така и същинските драматургични творби.

Така „Цветана“ на Н. Дебренски поражда различни очаквания, свързани с интерпретирането на подобна, разработвана вече, мотивна схема и с извявания чрез нея естетически критерий.

Да видим оправдават ли се те.

Настоящият текст се съсредоточава върху сатирична комедия с противоречиво място в контекста на художествените търсения от последното предосвобожденско десетилетие. От една страна, воде-

⁴ Интересно е да се отбележи, че Д. Душанов например също се опира на готови художествено-концептуални модели от Й. Ст. Попович – „Зла жена“ (1870). Такова съсредоточаване върху един и същ първоизточник не е просто израз на доминиращи книжовни тенденции на времето, но преди всичко – съзнателен опит за използване на функционалната им основа при претворяването на местата на близост със своя, родния свят. Друг е въпросът конкретно при Дебренски това колко е успешно, но не бива да се подценява открояващият се авторов усет към една нравствена проблематика, която има определящ характер.

щата концептуална линия в него – неразумното увлечение по модите, вътрешно напрегнатата връзка *свое – чуждо*, нарушаването на патриархалната сигурност в дома вследствие външно враждебно посегателство – придава нови смислови нюанси към проблематика с трайно присъствие във възрожденските идейно-естетически процеси (особено спрямо преобърнатия персонажен модел – „старите“ вместо въплъщение на мъдростта и нравствената устойчивост са носители на злото и покварата, застрашаващи целостта на роговия свят). От друга страна обаче – прекалената му подчиненост на споменатия сръбски първообраз не му позволява да заеме напълно автентично място в развоя на възрожденската комедиография. Въпреки това преимуществото на произведението може да се търси в изграждането на персонажната система – ценностно, нравствено разполовена, а постепенното ѝ разгръщане отвежда към представата за вътрешния потенциал на своето, родното да съхрани себе си.

Сюжетният ход в „Цветана“ се развива в границите на две сравнително равномерни действия. В тях особено впечатление прави последователното спазване на единството на време и място. Това, макар творбата да не е образец в структурно-композиционно отношение, е функционално поетологично решение в случая,

тъй като позволява стремителното фокусиране върху речевите и действените проявления на героите в тяхната непосредствена ситуационна положеност – такива, каквито са, без възможност, користна или не, за съобразяване и приспособяване с оглед изискванията на обстоятелствата. Тази структуроорганизираща черта пряко кореспондира с избраната образотворческа перспектива, при която отсъства определена трансформация на дадения персонаж (от неразумство към вразумяване, от заблуда към опомняне). Героите остават константни спрямо заявяваните житейски нагласи и поведенчески модели. Така разгръщаният чрез тях художествен свят до края остава разединен, амбивалентен. По този начин се привежда интересен ракурс при разглеждането и интерпретирането проблема за модите, за напразните увлечения по тях – рогното е устояло на набезите на чуждото, припознало е способността си да бъде отново цялостно и завършено. Но, нека не подминаваме и това – лишава се конфликтността от по-сериозна психологическа задълбоченост и мотивираност.

Посочените характеристики на художествения текст отвеждат към критико-изследователската нагласа той да бъде мислен като типична *комедия на характерите*, а присъщото за нея водевилно начало не

снима, напротив – подчертава значението на нравствената обусловеност на представяния тъжно-смешен мизансцен.

Персонажната система в „Цветана“ е опростена, силно поляризирана, между героите от двете, условно казано, съставлящи я групи – на защитниците на родното и на неговите отрицатели, отсъстват някакви по-особени взаимни въздействия, отношенията между тях са строго регламентирани – под знака на отрицанието, и не търпят, с малки изключения (например слугата Иван), резки промени. Така герои като Нега, Васил, Драган – защитници на народностната принадлежност, от една страна, и Цветана, Мария, Светозар Ружичик – нейни отрицатели, поредните апостоли на мнимата цивилизация (по Войников 1983: 60), от друга, не се възприемат през действена изявеност на ярката индивидуалност, а по-скоро – през тяхната конкретна идейна натовареност като герои трафарети, герои концепти, заемащи определена позиция (най-общо – „за“ и „против“ родното). И тъй като конфликтът между тези взаимно противопоставящи се групи, освен да поражда редица комични ситуации – на езиково и действено равнище, създава усещане за продължителност, неразрешимост (влизането на чужденеца Ружичик в патриархалния дом само го щрихира допъл-

нително, но не го тласка в коя да е от двете посоки на преодоляване), на помощ идва един добре изпитан още от античната драматургия похват – на изненадващата, неочакваната развръзка (външно за същинското действие обстоятелство), чрез който в един буфонен стил уязвимото някога *свое* бива окончателно защитено и опазено, а настъпателното и враждебно *чуждо* – надмогнато и осмяно. А как и чрез кого – за това по-нататък.

През 1862 г. в сп. „Братски труд“ се появява творбата на Райко Жинзифов „Гусляр в собор“. В нея, наред с другото, прави впечатление и една „хубавица милолика,/ светлокоса, чърноока,/ с снага стройна, белолика“ (Жинзифов 1980: 341). Прави тя впечатление не само с идеализираната си портретна характеристика, но преди всичко – с категоричността на позициите си и със смелостта да ги изявява. Една от тях е свързана със строго отстояваната етноидентификационна принадлежност. „Я сум млада бугарка“, настойчиво заявява тя и посочва своеобразните аргументи за това: „в България родена/ от бугарски рог/ и бугарски плод“ (Жинзифов 1980: 341).

Малко повече от десетилетие по-късно сп. „Читалище“ приютява едно стихотворение, което още в заглавието си подчертава подобна категоричност –

„Българка съм!“. За лирическата героиня на Карамфила Стефанова, останала без никого в „този свет“, народността и вярата са издигнати в култ, а собствената определеност чрез тях са неотменимите нравствени, ценностни ориентири („...Българка съм аз днес!“, „...Българка съм навред!“ – Стефанова 1980: 460).

Между тях времево се разполага, а мисловно се противопоставя, друга една българка, която обаче не иска и да чуе за род и за народностна принадлежност, дори напротив – отношението към тях е императивно, неотклонно: „трябва да забораши“ (Дебренски 1966: 207). По този начин тя също се вписва в идейния контекст на времето, характеризиращ оцелостяването, защитаването и съхраняването на родното... макар и през смисловата изявеност на отрицателния пример. Нагласите и поведението ѝ са типично следствие от онова, което Добри Войников би определил като „буйна несвестност“ (Войников 1983: 61), само че на старите. Високомерна, предвзета и... ограничена, а оттам – очакваното, и закономерно, рязко разминаване между заявявани претенции и тяхното реално оправдаване. И тъкмо в това се откроява един от основните източници на комичното в художествения свят, който тази *цивилизована господарка* (по Стефанова 1875) в повечето случаи така отчетливо обуславя.

Името ѝ е Цветана. Изцяло се различава от Жинзифовата Милкана, но пък много наподобява Войникова мадам Злата. Според авторовата ремарка в началото на произведението тя е „богата вдовица“ (Дебренски 1966: 204), според кандигата за неин зет Васил – „извеяна жена“ (Дебренски 1966: 206), а самата героиня мисли себе си за „фрайла мамзел“, като заръчва да се обръщат към нея с „милостива госпожо“ (нак там).

Това са все определители социални, психологически, псевдосамоидентификационни. И причини комай основателни тъкмо Цветана да бъде изведена като сюжетопораждащ и структуриращ персонаж.

Чудни неща стават по света, че и в дома на покойния „мастор Петра“. И то все заради неговата импозантна и не особено натъжена съпруга – „Фрау фон, или ма-ма“ (Дебренски 1966: 209).

Ето какви са те.

Онова, което служи като ключов контекстуализиращ композиционен, но и тематичен детайл още в подстъпите към същинския художествен свят на комедията, е ремарката, указваща мястото на действието, ала съдържаща и означение на тип социално положение („*Сцената: една голяма стая, богато постлана с килими, възглавници: покрай стената наредени столове и една маса.*“ – Дебренски 1966: 205). Това без-

условно създава предварителни рецептивни нагласи и очаквания, които в хода на сюжетното развитие се потвърждават, конкретизират, преобръщат. Творбата на Дебренски се осланя на интересен похват, който позволява читателят (респективно зрителят) да бъде непосредствено въведен в пресъздаваната ситуация, що се отнася до речевите и действените проявления на посочения в силна позиция на текста герой – с него (в дадения случай – нея) на сцената, с откриването чрез него (нея) на художествената събитийност (за разлика например от произведения като „Тартюф“ или в известна степен „Големанов“, където преди появата на централния персонаж е налице „подготвящо“ възприемането му оценъчно отношение от страна на другите герои към него). Така още от самото начало Цветана последователно и много самоуверено се себеразкрива като нравствена същност, като тъжно-смешно въплъщение на сериозното разминаване между шумното претендиране за благородие и напразните – ефектни, но силно преиначени – усилия за неговото придобиване (!) и защитаване.

Още първото явление на комедията при диалога между амбициозната, но лекомислена Цветана и наивната, но почтителна (в това число и спрямо патриархалните семейно-родови порядки) нейна дъщеря Нега

разкрива абсурдността на новата ситуация на съжителство, която господарката на дома се опитва да наложи. Тъкмо тук проличава характерът на зараждащия се конфликт, който не е само външен, показан (речта, грехите, многоценните красила), но най-вече идейно-съдържателен – между преходните модни увлечения по чуждото, останало неусвоено, неразбрано, и предполагащата устойчивост привързаност към родното, познатото, своето. Конфликт, чиято втора страна финалът на произведението знаково ще утвърди, а в някакъв смисъл и ще преоткрие.

И в този случай „модата е зета вместо *цивилизацията*“ (Войников 1983: 57; курсив – Д. В.), героинята се е превърнала не в обект на цивилизоване, а в съмнителен субект на мнимо, външно подражание⁵ („Ц в е т. Каква майка, не знаеш ли, че **една дъщеря, която е благородна, трябва да вика на майка си мамича**“; „Ц в е т. Да ти кажа, Него, отсега нататък **трябва да са научиш да говориш по модата**, ако искаш да бъдеш моя“ – Дебренски 1966: 205; подч. мое – В. И.). Дебренски засилва парадоксалността на противопоставянето между майка и дъщеря, преобръщайки техните роли с оглед

⁵ В това отношение показателна е и ремарката в началото на Явление 7 на Второ действие: „*Цветана (облечена в червени грехи и с многоценни красила)*“ – Дебренски 1966: 215, подч. мое – В. И.

мястото им, да не казваме призванието – тъй като особено за едната не приляга твърде, в семейно-родовия свят. Вместо Цветана да служи за нравствен, ценностен ориентир, изразявайки и предавайки чрез поведението си определени добродетели, осъществявайки свързаността и приемствеността между поколенията, в хода на сюжетното действие тя сама извежда необходимостта да бъде вразумявана и поучавана, и то – от младите: Неда и Васил. За нея хората се делят на богати и сиромаси, на знаещи и незнаещи какво е *ноблес*, на говорещи и обличащи се по модата (според нейните разбирания) и безобразници и простаци⁶, стреми се да се заобиколи с едните (вярната ѝ другарка Мария, „вилозофа“ Ружичик, когото избира за свой зет, но няма против самата тя да заслужи неговото внимание, слугата Иван, пардон – Йохан или още Жан, комуто неочаквано се налага да учи немски и френски език, ако иска да е в обкръжението на такава знатна дама, с която „само графича и бароница може са сравни“ – Дебреньски 1966: 214) и се държи грубо, арогантно към другите, спрямо които проявява завидно пейоративно реторическо майсторство („кукувица“, „черна чума“, „говедарин“, „свиня“ са

⁶ Така ласкаво Цветана нарича покойния си съпруг, въпреки че сега с неговите пари претендира за висок социален статут, самообявявайки се за „благородна“ и изисквайки от другите да я възприемат като такава.

отделни примери за значителното ѝ речниково богатство; в същото време трудно прави разлика между „бонжур“ и „бонжур“, а неясна и неуместна остава употребата на думи като „инпритиненция“).

Цветана е типичен комичен образ заради присъщата си „несвестност“, от която произтичат редица и речеви, и действени несъответствия спрямо реалното ѝ състояние и положение; заради отблъскващото си парвенюшко поведение, критикувано от собствената ѝ дъщеря и осмивано от собствения ѝ брат (Драган, неин идеен антипод, защитник на неотменимата роговопатриархална принадлежност); заради липсата на каквото и да е морален импулс в перспективата тъкмо той да предизвика промяната, опомнянето. Но отвъд снизходително-насмешливото отношение прозира тревогата от същия този образ – заради неговото, условно казано, мултиплициране. Макар и гротескно преувеличени, нагласите на героинята лесно могат да се открият сред най-верните ѝ подражатели.

В структурно-композиционното изграждане на творбата, както и в нейния смислов свят, присъствието на Светозар Ружичик, без да е определящо, има своето значение – за категоричното обособяване на персонажните опозиции, за конкретните проявления на лукавството и покварата, разгърнати през пред-

ставата за застрашаващата чуждост, за допълнителното нюансиране на един ключов за възрожденската комедиография типизиран образ – този на самонадеяното конте, което буди повече причини за присмех и по-малко поводи за възторженост. Кандидатът за жених в дома на „фрайла мамзел“ прави впечатление с изтънчения си външен вид, с доближаващата се до поетичната, но и изцяло безсъдържателна реч, с наглед изисканото си и ведро отношение (обноските, красивите сравнения, песните), зад които обаче, в изпълнението на класическия за подобна ситуация актантен модел, се крият користни подбуди. Наподобяващ Войниковия Маргариди или Петко-Славейковото „едно конте, потуранте, / пременено, / уредено – / и стъкнато, хе... парланте“ (Славейков 2002: 30), Ружичик преследва своя интерес със самочувствието на човек, който може да въздейства, а неговото оръжие е словото – странна смесица от църковнославянски изрази, поетизми и невнятно съчетание от гуми на различните славянски езици („Сестро Малеограва, преобърната в гъщера! Небесна хармония, която са излива от Ружечевите уста“, „Неподобае ли сей сопутницею бити живота Светозаря Ружичица?“ – Дебренски 1966: 214, 218). Силата му е във фразата – ефектна, наситена, галантна, но и тя, също като (само)ситуирането му в

сравнително опростения мизансцен, като цялостната му действена изявеност, разкрива неговия крах в нравствен порядък.

Тъкмо по посока на езиковите неразбирателства, които героите пораждат – някъде съвсем съзнателно, другаде – неволно-маниерно, увлечени от ролите, изпълнявани и защитавани пред останалите, Цветана и Ружичик особено си приличат. Не е трудно да се долови, че един от ефектите на комичното в произведението на Дебреньски се проявява именно чрез тяхната речева характеристика. Близки са те и в поведението си, в отношението си към другите – надменно, унизяващо, себеизтъкващо, в предразположеността си към света, разбиранията за който, оказва се, не се разпростират твърде далеч отвъд дома и ограничения кръг от хора (дъщеря, другарка, слуга), върху които властно-смехотворно се упражнява „благородният“ акт на цивилизоване. А оттам – и в заявяването от самата отрицателна персонажна двойка собствено място сред, или по-скоро – над, заобикалящото. Тези сходства дават основание да припознаем гордата господарка и предвзетия панславянин за *сдвоени образи*, взаимно обуславящи се и допълващи се, показващи нагледно какво се случва с човек без реална самопреценка и при съвсем реална отхвърленост, отдалеченост от динамиката и

потребностите на колективния живот, още повече – при допуснатото negliжиране и престъпване на патриархално-роговите порядки.

Затова и напълно закономерно се явява своеобразната санкция – осмиването, указването на истинското място в общността. Така Цветана и Ружичик не след дълго от владеещи ситуацията – субекти на мнимото цивилизоване, се превръщат в, условно казано, потърпевши – обекти на справедливо нравствено поучаване, което... така и остава не докрай прието и разбрано.

В това отношение важна е ролята на Цветиния брат – Драган, неотклонен носител на патриархалните добродетели, защитник на семейно-роговите традиции и единство и изобличител на преходните, но опасни модни увлечения. Неговият образ е също еднолинеен, но вече в изцяло положителен регистър, последователен в отрицанието си на всички проявления на псевдоблагородието, на привидното, само външно подражание на определени готови цивилизационни модели, съзнаващ добре деморализацията и реорганизирането на ценностния ред в дома и общността, до които те водят. В тази посока може да се мисли неговата острота, грубост дори спрямо собствената си сестра. Интересно е да се отбележи в същата идейно-тематична линия един художествен детайл, който, без да изпадаме в

свърхинтерпретационни изкушения, бихме могли да отнесем към ценностния диалог на 70-те години, проблематизиращ екстремалността на човешкия дух, която е продукирана от беззаветното следване на висши житейски императиви. Представите на Драган за Цветана, превърнали се в хода на разгръщането на сюжета в устойчиви, са пряко обвързани с *полудяването* („Твоята масторица е съвсем полудела“, „дошал съм да та питам що си полудела, та правиш такава комедия в къщи“, „Каж ми сега ще ли са оставиш от лудостта си, или пак ще си гържиш първото“ – Дебренски 1966: 211, 216, 222). Но това е нравствено принизеното полудяване, (само)опиянение – за разлика от онова, предпоставка за което са високите идеали на епохата, изискващи своето действено отстояване и осъществяване. То е увреждащо и дискредитиращо отделната личност, още повече – сама тя бораеща с подменена идентичност, с чужди, неусвоени механизми на себеситуиране в границите на общностното живеене. Полудяване, след което не следва отрезвяване, за да се активизира отново, и то в силна позиция на творбата – финала, смисловият потенциал на заглавието първоизточник от Й. Ст. Попович, синтезиран в репликата на Драган:

„Цветано, варди онази пословеца за **покондирената муква**⁷“ (Дебренски 1966: 221; подч. мое – В. И.).

Развръзката на комедията има изцяло водевилен характер. Чрез добре познатия похват на въвеждане в процеса на разгръщане на комедийната ситуация на – в случая – непредвидено събитие, което внезапно я променя, а оттам – тласка в неочаквана посока и завършека на действието (*coup de théâtre* – вж. Павис 2002: 180), конфликтът намира разрешение. И ако съдим по очертаващите се перспективи пред отделните персонажи – никак не лошо. Даже напротив.

Намереният запис за 12 000 лири бързо превръща Васил в достоен зет, дори в „нобл“, Иван запява песни за възхвала на виното, а Цветана остава да мечтае за „Парис“, където „всяка жена има по два-три мъжа“ (Дебренски 1966: 222).

Така един от непопулярните, но интересни опити във възрожденската ни комедиография завършва, ако не твърде възпитателно, то поне подчертано жизнеутвърждаващо. Но... казано е – „при другите си лошабини, игото има и една привилегия: да прави хората весели“ (Вазов 2000: 85). Видяхме как се случва това и тук.

⁷ Израз в смисъла на важна, високомерна, но и глупава особа.

*

Настоящото издание на комедията „Цветана“ от Нестор Дебренски има тригелна композиция – пролог, същински текст на творбата и приложения. Така по своя замисъл, структура и предназначение то се различава от първото електронно издание на произведението (съдържащо само текста на пиесата с кратък коментар върху нейната реценция), което е предоставено от мен, Владимир Игнатов, и публикувано през 2019 г. (последна редакция през юли 2020 г.) в рамките на инициативата „Българска драма“ (Първи издания на драматични произведения в текстов формат) под общата редакция на проф. Андрей Бояджиев.⁸

⁸ <https://www.slav.uni-sofia.bg/exist/apps/buldrama/pages/index-collections.html>.

БИБЛИОГРАФИЯ

Вазов 2000: Вазов, Иван. Под игото. Велико Търново: Слово.

Войников 1983: Войников, Добри. Съчинения в два тома. Том 2. Драми. София: Български писател.

Генчев, Даскалова 1988: Генчев, Николай, Красимира Даскалова (съст.). Българска възрожденска интелегенция. Енциклопедия. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“.

Дамянова 2014: Дамянова, Румяна (отг. ред.). Енциклопедия Българско възраждане. Том 1. А – Й. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.

Дебренски 1966: Дебренски, Нестор. Цветана. Смешно позорище в две действия. – В: Пенев, П. Българската драматургия до Освобождението. Т. 3. София: Наука и изкуство, с. 203–223.

Жинзифов 1980: Жинзифов, Райко. Гусляр в собор. – В: Българска възрожденска поезия. София: Български писател, с. 333–344.

Каравелов 1873: Каравелов, Любен. Книжевни известия. – Независимост, г. III, бр. 31 от 21 април 1873, с. 276.

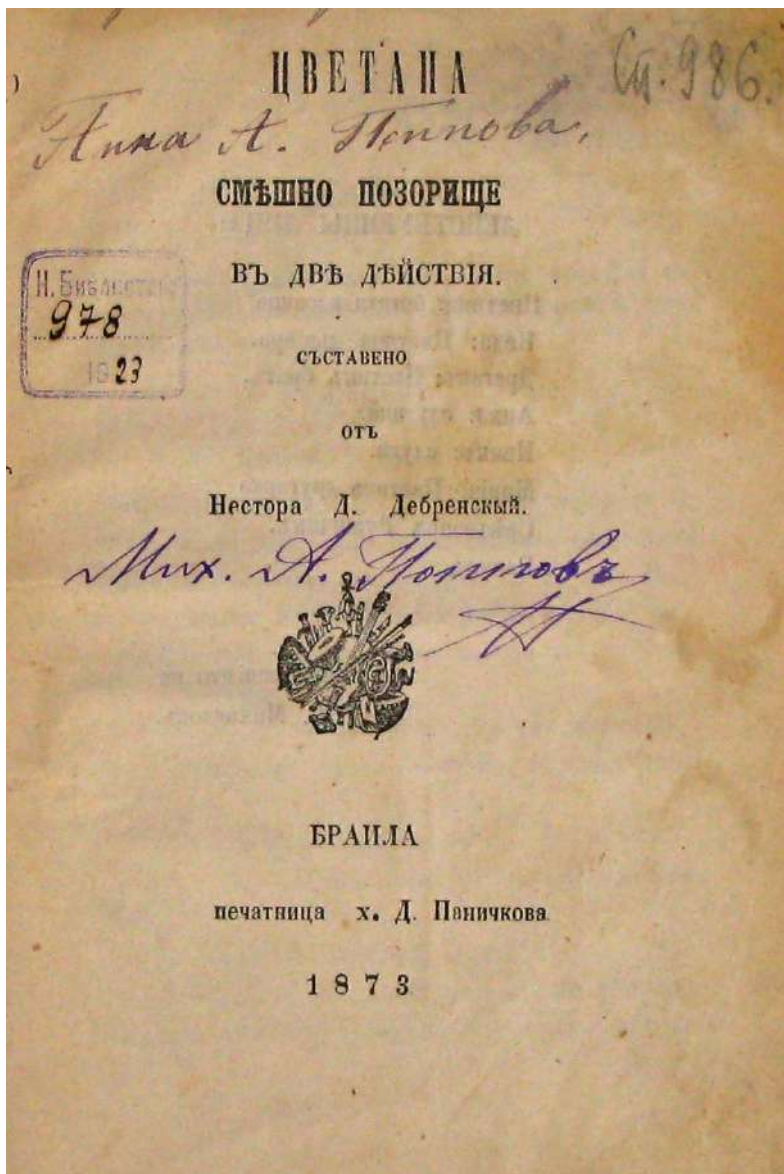
- Каракостов 1973*: Каракостов, Стефан. Българският възрожденски театър на освободителната борба (1858–1878). София: Наука и изкуство.
- Павис 2002*: Павис, Патрис. Речник на театъра. София: Колибри.
- Пенев 1966*: Пенев, Пенчо. Българската драматургия до Освобождението. Ч. 3. София: Наука и изкуство.
- Радев 1997*: Радев, Иван (отг. ред.). Енциклопедия на българската възрожденска литература. Велико Търново: Абагар.
- Радев 2008*: Радев, Иван. Литература и култура на Възраждането. Личности и явления от „втория ред“. Т. 1. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Радев 2010*: Радев, Иван. Литература и култура на Възраждането. Личности и явления от „втория ред“. Т. 2. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Славейков 2002*: Славейков, Петко Р. Конмето. – В: Изборът на Белоногата. София: Захарий Стоянов.
- Стефанова 1875*: Стефанова, Карамфила. Писма върху цивилизованните господжи. – Ден, I, 12, 28 април 1875, с. 5–6.

Стефанова 1980: Стефанова, Карамфила. Българка съм. –

В: Българска възрожденска поезия. София:
Български писател, с. 460–461.

Стойнов 1857: Стоянов, Маньо. Българска възрожденска
книжнина. Том 1. София: Наука и изкуство.

Владимир Игнатов

Заглавна страница на комедията „Цветана“ (Браиля, 1873) от Нестор Дебреньски.

Действающи лица

Цветана, богата вдовица

Неда, Цветина гъщеря

Драган, Цветин брат

Анка, слугиня

Иван, слуга

Мария, Цветина другарка

Светозар Ружичик

Васил

С иждивението на

Д. С. Михайлов.

ДЕЙСТВИЕ I

Сцѣната: една голѣма стая, богато постлана съ килими възглавници; покрай стената наредени столове и една маса.

ЯВЛЕНИЕ I

Цветана и Неда.

ЦВЕТ. Единъ пътъ за всегда, азъ неща да си такава, както бѣше отнапредъ. Каквиты са ръцети какъвъ ти е образътъ изпозаванъ. Да ти кажа Неда, азъ искамъ да има „благородіе“ въ къщата ми.

НЕДА. Ала за Бога майко, покойниятъ ми баща тѣй ма научилъ.

ЦВЕТ. Твоятъ баща бѣше савсѣмъ простакъ, той неразумѣваше, какво иѣщо ще са каже благородіе.

Неда. Азъ съмъ са научила и отъ Вуйча си.

Цвет. Твоятъ Вуйчо- какъ не тле срамъ да говоришь.

Неда. Зеръ той не е вашъ братъ?

Цвет. Момиче' ты си савсѣмъ изгубила мозакътъ. Неможешь ли да расъдишь, че той неможе да е мой братъ.

Началото на първо действие на пиесата.

ДЕЙСТВИЕ ПЪРВО⁹

*Сцената: една голяма стая, богато постоана с
килими, възглавници;
покрай стената наредени столове и една маса.*

Явление I

Цветана и Неда.

ЦВЕТАНА. Един път за всегда аз неща да си такава,
както беше отнапред. Какви ти са ръцети, какъв ти е

⁹ Запазени са езиковите особености на оригиналния текст.
Всички бележки под линия към текста на творбата са на
съставителя (бел. съст.).

образът изпоцанан. Да ти кажа, Недке, аз искам да има благоредие в къщата ми.

НЕДА. Ала за бога, майко, покойният ми баща тъй ма научил.

ЦВЕТАНА. Твоят баща беше съвсем простак, той не разумяваше какво нещо ще са каже благородие.

НЕДА. Аз съм са научила и от вуйча си.

ЦВЕТАНА. Твоят вуйчо, как не тя е срам да говориш.

НЕДА. Зер той не е ваш брат?

ЦВЕТАНА. Момиче, ти си съвсем изгубила мозака. Не можеш ли да разсъдиш, че той не може да е мой брат.

НЕДА. Ти там си излъгана, майко.

ЦВЕТАНА. Каква майка, не знаеш ли, че една гъщеря, която е благородна, трябва да вика на майка си „мамица“.

НЕДА. Ами като съм са тъй научила.

ЦВЕТАНА. Да ти кажа, Недо, отсега нататък трябва да са научиш да говориш по модата, ако искаш да бъдеш моя.

НЕДА. Аз от вуйча си не мога да са отпека.

ЦВЕТАНА. Нели ти казах, че той не може да бъде от рода ни. Какво търсиш при него да му переш грехите. Я са погледни, какви ти са ръцете, кукувицо.

НЕДА. Той ма нигде не провозда, ами аз сама отивам.

ЦВЕТАНА. Я иди са погледни на огледалото на какво си заприличала. (*Оглеждава са.*)

НЕДА. А защо ми е дал бог ръце?

ЦВЕТАНА. Бог ти е дал ръце, за да са белиш, да са китиш, както ти е волята. Не знам как ще та възпитая, като французки не знаеш и не можеш да правиш още комплименти.

НЕДА. Какво е то комплименти?

ЦВЕТАНА. Когато срещнеш някого по улицата или на друго някое място, трябва да знаеш да му отгадеш приличните поздравления и още да са обнесеш с него тъй много добре.

НЕДА (*на себе*). Ах, боже, какво ли ще са случи с мене.

Явление 2

Васил и предишните.

ВАСИЛ. Добро утро, масторице.

ЦВЕТАНА. Каква е тази свиня? Где се намираш, няма ли у тебе някакво благородие? Знаеш ли, че та изпъждам оттука.

ВАСИЛ. Аз не знам какво говориш, масторице.

ЦВЕТАНА. На дяволите, урсузино¹⁰ ниедни.

¹⁰ Лош, проклет човек.

ВАСИЛ. Ама не са сърди ге, масторице.

ЦВЕТАНА. Махни са пред очите ми, магаре.

ВАСИЛ. Какво е то? Негке, къде е майка ти?

ЦВЕТАНА. Аз не съм Нега, безобразнико ниедни, аз съм фрайла мамзел. На благородните казвай „милостива госпожо“.

ВАСИЛ. За бога, где съм аз.

ЦВЕТАНА. Вуди са, че тебе та хванале бабини влайкини.

ВАСИЛ. Аз ли съм луг? Колко пъти съм дохождал още догдето беше жив и покойният мастор.

ЦВЕТАНА. Оттука са махни, урсузино.

ВАСИЛ. Колко пъти ми са обещахте, че ще ми дадете Негка.

ЦВЕТАНА. Моля та, кажи ми с кого мислиш да говориш?

ВАСИЛ. Аз говоря с жената на покойния мастор Петра.

ЦВЕТАНА. Петрова жена, ах, че няма нещо, та да ти пукна коравата кратуна.

ВАСИЛ. Ала за бога, масторице, колко пъти сте ма наричали ваш зет.

ЦВЕТАНА. Ти мой зет, с такъва говедарин, който не знае как да са отнесе с една благородна жена.

ВАСИЛ. Като тебе такава извеейна жена ли?

ЦВЕТАНА. Триста дявола да та земат.

ВАСИЛ. Не са сърди ге, масторице.

ЦВЕТАНА. Безобразнико, аз не съм никаква масторица.

ВАСИЛ. Сладка масторице.

ЦВЕТАНА *(Уловя го за ръката.)* Марш из къщата ми, търси масторица при баща си, а не при благородните. Ух! *(Отпуска го.)* Ух, умирисла съм си ръката. *(Духа на ръката си, па после я бърши.)*

ВАСИЛ. Масторице.

ЦВЕТАНА. *(Замахва с ръка.)* Махни са, ти казвам, или ще повикам някой варгист¹¹, за да та изпъди из къщата ми.

ВАСИЛ. Не съм хайдутин да ма пъдиш с варгист.

ЦВЕТАНА. Да, с варгист ще та изпъдя. *(Неги.)* Що стоиш та го не изпъдиш от къщи.

НЕДА. Сладка майко, той е наш Васил.

ЦВЕТАНА. Наш Васил, черна чумо. Ти искаш да са либиш с него. *(На Василя.)* Марш, марш из къщата ми.

ВАСИЛ. Сладка масторице, само още една дума.

НЕДА. Ах!

ЦВЕТАНА. Защо въздишаш, безобразнице.

Явление 3

Мария (и) предишните.

¹¹ Пазач.

МАРИЯ. Драго ми е, драго ми е, хипшес ксичт! Хубави очички, гладки образи, хипш, хипш. Ви кец, фрайлице, ви кец?

НЕДА. Да ми простиш, аз не съм коза.

МАРИЯ. Ха! Ха! Аз немски ва питам как са находите.

ЦВЕТАНА. Тя е невъзпитана като крава.

МАРИЯ. Тя е още млада, скоро ще са образова.

ЦВЕТАНА. Мадам, днес ще ви моля да заповягате на обед.

МАРИЯ. Благодарим, благодарим. Недейте са труди много, аз съм задоволена с малко хляб и пиперена армея¹².

ЦВЕТАНА. Твърде добре.

МАРИЯ. Аз ходих у г-н Мирковича и там ма гостиха с твърде изрядна сарма, щото не съм яла в живота си такава.

ЦВЕТАНА (*вдига огледалото*). Мико фо! Мико фо.

МАРИЯ. А, шарман, алабонер.

ЦВЕТАНА (*показва огледалото*). Това е от Париз, знаете много хубаво.

МАРИЯ. О, ма шер, имам за вази един момак и той е от голяма фамилия и още философ.

ЦВЕТАНА. Вилозов? Аха, моля ва, гледайте, щото да може да са залюби в мене: ах, той може да е nobl. Гледайте по-скоро, моля ва.

¹² Кисело зеле.

МАРИЯ. Тре волонтиер.

ЦВЕТАНА. Ах, колко ще ни прилича, секи наз ще да гледа.
(Разхожда се, като са пѣчи.) Аз ще бѣда от дясната страна.

МАРИЯ. То ще бѣде шармант, ще бѣде комифо! (Отива си.)

ЦВЕТАНА (сама). Тѣзи жена как говори французки, като каза аха кому фо! (Вика.) Негке, Негке!

Явление 4

Неда и Цветана.

НЕДА. Ето ма, майко.

ЦВЕТАНА. Пак майко. Чуеш, Него, недей ма сѣрди. Каква майка? Гледай ма в лицето, хората би помислиле, че сме две сестри. Учи са по модата да говориш: „мамице“, „мамицхен“ или ако искаш съвсем французски – „мама“, а не както вуйча си. Чуеш, Негке, да ти кажа още (*улавя я за ръката*). Сега трябва да заборавиш на род и само себе си да гледаш. Сутра ще годи един Вилозов да та иска.

НЕДА. Вилозов?

ЦВЕТАНА. Да, утре ще годи, пак ти да се набелиш и на накитиш, за да та залиби, разумяваш ли?

НЕДА. Ами Васил?

ЦВЕТАНА. Аз не ща него говедарин. Кажу ми „божур“.

НЕДА. Какво е то „божур“?

ЦВЕТАНА. Тъй, кажи ми или ще ти пукна главата.

НЕДА. Божур.

ЦВЕТАНА. Ако не научиш тази гума, не си моя гъщеря. Аз не ща неподкована крава.

Явление 5

Анка и предишните.

АНКА. Масторице.

ЦВЕТАНА. Каква е тази свиняруша. С мене не е вредна нито да са разговаря. *(Зима огледалото и си прави косата.)*

АНКА. Масторице.

ЦВЕТАНА. Ух, докарва чияка да са пръсне. *(Сега на стола.)*

АНКА. Масторице, какво да готвим за обяд?

ЦВЕТАНА. Махни са пред очите ми, дяволке.

АНКА. Сладка масторице.

ЦВЕТАНА. Ух, за бога! *(Навожда си главата.)*

АНКА. Масторице, вам е лошаво.

ЦВЕТАНА *(като скача)*. Триста дявола да та вземат, ти, безобразнице.

АНКА *(като я гледа)*.

ЦВЕТАНА. Хубаво ма гледай, тикво ниедна. Марш от къщата ми.

АНКА. А как искате да ва наричат?

ЦВЕТАНА. Аз да ти кажа, ти не си служила при благородни хора.

АНКА. Масторице, моля ва, простете ма.

ЦВЕТАНА. Махни са пред очите ми.

АНКА *(на себе си)*. Масторица(та) съвсем е изгубила паметта си.

ЦВЕТАНА. Аз ще уредя другояче къщата си, ни ща, както беше. Иди ми повикай Ивана. *(Нега отива.)*

ЦВЕТАНА. Проклятуй род, не знае какво нещо е ноблес.

Явление 6

(Иван върви бържи.)

ИВАН. Ето ма, масторице.

ЦВЕТАНА. Говедарино ниедни, немаш ли памет, немаш ли разум да разсъдиш? Не виждаш ли, че аз съм благородна?

ИВАН. Добре, но що съм аз крив, тѣй ма научил покойният ми мастор.

ЦВЕТАНА. Твоят мастор е бил, да ти кажа, магаре, ти трябва да бъдеш паметлив, разумя ли?

ИВАН. Слугата са учи от чорбаджия.

ЦВЕТАНА. Не видиш ли как съм са променила. Да знаеш, не съм ти веч аз масторица. Г-жа Фрау фон, или ма-ма.

ИВАН. Защо сте ма викали ма-майс-г-жа, тъй да кажа.

ЦВЕТАНА. За три часа не можеш да изречеш една гума.

ИВАН. Пелтечи ми малко езикът, та затова не мога да изрека за скоро.

ЦВЕТАНА. Махни са оттука, не мога да търпя миризмата ти. Анчице, дай малко тамян, за да поизлези вунята.

ИВАН. Знаеш ли, масторице, онзи наш бял котарак?

ЦВЕТАНА. У! Не говори ми такива гуми.

ИВАН. Не сте ли го убили сами с ръката си.

ЦВЕТАНА. Ух, ух! Анчице, Анчице! Дай малко оцет, за да туря под носа си, догдето не съм паднала в несвяст.

(Анка донася тъмян и кади.)

ЦВЕТАНА. Ах, Анчице, колко ми е зле. Дай малко оцет под носа ми. *(Анка донася.)*

ЦВЕТАНА. Сега ми е малко по-добре. Ти, безобразниче, как смееш тъй да говориш. Не знаеш ли, че телото ми е слабо?

ИВАН. Слабо, да. Колко бой сте изели от мастора.

ЦВЕТАНА. То е инпритиненция! Чуваш, последний път ти казвам, да ми не споменеш вече, что е било напред.

ИВАН. Защо сте ма викали?

ЦВЕТАНА. Викала съм та да ти дам регула¹³ да не бъдеш като напред. Първо и първо: името ти да не бъде Иван.

ИВАН. Ами как да бъде?

ЦВЕТАНА. Ханц.

ИВАН. Искаш да ма направиш кон, тъй ли?

ЦВЕТАНА. Глупецо, то е най-хубаво име.

ИВАН. Не ставам аз кон.

ЦВЕТАНА. Урсуз ниедни, то е ноблес. Ти нема да бъдеш, както напред, гвамата ще се либиме и с интов¹⁴ ще са разхождаме. Добре да пазиш отсега, като та викна Ханц, ти да са обадиш.

ИВАН. Не ща да бъда аз кон, макар ма убили.

ЦВЕТАНА. То е най-хубаво име, лудо! Е, искаш да бъдеш Жан?

ИВАН. Джан! Не ставам аз циганин.

ЦВЕТАНА. Ей, лудо, всичките французи ги викат тъй.

ИВАН. Французите, които ядат жаби ли?

ЦВЕТАНА. То е нобл Жан.

ИВАН. Аз не ям жаби.

ЦВЕТАНА. Будало, будало! Ти още не разумяваш какво ще са каже ноблес.

ИВАН. Масторице, да носа чизми с махмузи¹⁵, мода ли е?

¹³ Правило.

¹⁴ Файтон.

¹⁵ Шпори.

ЦВЕТАНА. Да, и то са нарича ноблес.

ИВАН. Ами панталони?

ЦВЕТАНА. Да, и то е мога.

ИВАН. Хе! Хе! Да обуя панталони!

ЦВЕТАНА. Синьор Жан.

ИВАН. Масторица, моля ва недейте ми вика Джан.

ЦВЕТАНА. То е Жан, а не Джан.

ИВАН. Не ща, макар каквото ще да бѣде.

ЦВЕТАНА. Айде бѣди Иохан, то е най-хубаво.

ИВАН. И него не ща: не съм пак немец я. Закасных да ида да намоля кожите, които останаха от мастора.

ЦВЕТАНА. Какви кожи? Аз не ща миризма в къщата си.

ИВАН. Аз не ща тука, не бой са.

ЦВЕТАНА. Иохан, ако ми слугуваш три години, ще ти дам петстотини жълтици.

ИВАН. Петстотин жълтици! Па подир да духам на прѣстето си? По-добре да изуча един занаят, та да бѣда един почтен мастор.

ЦВЕТАНА. Иохан, искате ли Анчица?

ИВАН. Анчица! Хъм-м-м, ама сте масто...

ЦВЕТАНА. Ух, ух, будало.

ИВАН. Колко е Анчица хубава! Носът е като каранфил, образът е червен като керамиджийска кожа, косата е като убития котарак.

ЦВЕТАНА. Ух, ух! Стига ми поменува този котарак, че са невидяваш. Анчице, иди ми донеси малко оцет додето не съм повърнала.

ИВАН. Недейте, самичак аз ща ида да ѝ донеса.

ЦВЕТАНА. Безобразнико, ти си за свинар, а не за нобл.

ИВАН *(като я гледа)*. Сладка и безумна масторице. *(Улавя я за ръката и излиза.)*

ЦВЕТАНА. Щото е невъзпитано, невъзпитано! Анчице!

АНКА. Ето ма, масторице.

ЦВЕТАНА. Иди ми купи карти за игране. Анчице, колко има часът?

АНКА. Девет и три четвърти.

ЦВЕТАНА *(изважда пари и дава на Анка)*.

АНКА. Милостива г-жо.

ЦВЕТАНА *(ухилено)*. То е мое име.

АНКА. Милостива г-жо, ви сте много добра.

ЦВЕТАНА *(като се разхожда)*. Анчице, колко ми е драго, като ма наричате „милостива г-жо“.

ЦВЕТАНА *(ухилено)*. Анчицкем, ви сте служили на благородни и знаете добре да са обнасят.

Явление 7

Драган и предишните.

ДРАГАН. Помози бог, Цветано.

ЦВЕТАНА. И този е дошъл да ми вуни. *(Затуля си носа.)*

ДРАГАН. Цветано, какво е туй от тебе? Що си останала като памка.

ЦВЕТАНА. Махни са оттук, поразелнико¹⁶.

ДРАГАН. Що е това, мила сестро? Где е Неда?

АНКА. Тя е в къщи.

(Цветана излиза.)

ДРАГАН. Я учи я повикай. *(Анка отива.)*

(Неда дохожда.)

ДРАГАН. Негке, какво е на майка ти?

НЕДА. Ах, вуйчо, гледайте как е наредила къщата.

ДРАГАН. Виждам я наредена, ала не знам защо.

НЕДА. Тя ма мъмри, щото съм дохождала у вази и щото не съм била като нея възпитана.

ДРАГАН. Да, тя тебе ще да възпита, такава кратуна.

НЕДА. Една г-жа, на име Мария, дохожда тука, тя я учи туй, за да ма мъмри, защото не съм била възпитана.

ДРАГАН. Като не си възпитана, защо седиш при нея.

НЕДА. Не смея да года у вази.

ДРАГАН. Защо?

НЕДА. Запретила ми е много строго, като казва, че нямам брат чизмарин.

ДРАГАН. Тази тиква ли? Айде да идем у дома.

¹⁶ Злосторник, проклетник.

НЕДА. Ах, вуйчо!

ДРАГАН. Какво ти е?

НЕДА. Ах, мой Васил! И него изпъди.

ДРАГАН. Мила Негке, аз не мога ти дозволи за него, той е сиромаш.

(Негка плаче).

ДРАГАН. Ти плачеш?

НЕДА. Нели баща ми, както и ти сте били оскудни?

ДРАГАН. Мила Негке, не са онези времена, които да може да са печели тѣй лесно.

НЕДА. Мой Васил не е такъв.

ДРАГАН. Аз знам. Той не е от добър род.

Явление 8

Иван и предишните.

ИВАН. Ето ма, мастор Драгане.

ДРАГАН. Защо си са толкова накитил?

ИВАН. Мастор Драгане, пази са с кого говориш. Аз не съм напreshният Иван. Мене ма викат Ханц, Джан или ако не можеш да заповниш, Иохан. Моята г-жа масторица тѣй ма нарича.

ДРАГАН. Твоята масторица е съвсем полудела.

ИВАН. Тя е доста умна.

ДРАГАН. Пак каде ли отиде?

ИВАН. Да и читът параклис¹⁷.

ДРАГАН. Хайде, Негке, да си идем. (*Отиват.*)

ИВАН. Идете си. Иван е по-опитен от вас. (*Вика.*)

Анчице, любезна Анчице.

АНКА (*обажда се от къщи*). Ето ма.

Явление 9

Цветана и Иван.

ЦВЕТАНА. Жан, сан тундер божур ту.

ИВАН. Божур мамзела.

ЦВЕТАНА. Не парле француз?

ИВАН. Не парли французи?

ЦВЕТАНА. Иохан, искаш ли и тебе да науча французки.

ИВАН. С раго сърце.

ЦВЕТАНА. Знаеш ли какво ще са кажи „божур“?

ИВАН. Знам, ами не знам ли. В нашата градина колко има такъва божур, хем цъфнал сега.

ЦВЕТАНА. Виж му акъла, че му скрой кюлав¹⁸. Аз го питам французки, а той ми са отговаря магарешки.

ИВАН. Е, божур мамзел.

ЦВЕТАНА. Видуш, колко е хубаво.

¹⁷ Служба при извънредни обстоятелства, свързана с определени частни или обществени нужди (болест, суша, нашествия и др.).

¹⁸ Островърха шапка.

ИВАН. Сапн кабл сундер сусупрпнардон.

ЦВЕТАНА. Тъй та искам. Все французки да говориш вече. Жан, намерих още една слуга за двадесет турски лири за година.

ИВАН. А мене да отхвърлите? Масторице, аз мисля да ви служа почтено.

ЦВЕТАНА. Двама ще бъдете на едно. Жан, да отидеш да купиш гребен и сапун, та да умиеш кучето.

ИВАН. Масторице, недейте ма готолкова злоупотреблява. Аз не мога да мия кучета.

ЦВЕТАНА. Урсузино, знаеш да ядеш. Щеш, не щеш, ще го окънеш.

ИВАН. Нема да го окъня, макар ма убили.

ЦВЕТАНА. Апорт, Иохан, сантуртур.

ИВАН. Семенер рутундер.

ЦВЕТАНА. Браво, Иохан, браво.

ИВАН. Адуо, мадам. *(Отива си.)*

ЦВЕТАНА *(сама)*. Сбърках, защо го научих аз французки. Той сега може да разбере сичко, когато са разговаряме с мадамата.

(Завесата пада.)

ДЕЙСТВИЕ 2.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Неда и Василъ .

Нед. Ахъ сладкый ми Василе, колко миѣ жално, като си помисля какво са е случило съ тебе. Моята опалиница, тъй да е кажи, та испидла като некой беркеринъ, и азъ не съмъ смела до сега да ти река .

Вас. Това не е нищо Недке, само ты стига да ма обичашъ .

Нед. Азъ та обичамъ отъ все сърце, нъ майка ми ма недава на тебе .

Вас. А твоятъ Вуйчо что казува ?

Нед. И той ма недава .

Вас. Това не може да бѣде .

Нед. Цѣла истина ти казувамъ, нека дава, щото си бълъ сиромашъ .

Вас. Не бой са Недке, азъ ще предобия повечо отъ неге .

Нед. Ахъ какъ ще предобиешъ, като не си почтенъ .

Вас. Само почтенныйтѣ хора ли придобивать ?

Нед. Да, саме почтенныйтѣ .

Началото на второ действие на пиесата.

ДЕЙСТВИЕ ВТОРО

Явление 1

Неда и Васил.

НЕДА. Ах, сладкиѝ ми Василе, колко ми е жално, като си помисля какво са е случило с тебе. Моята опалница¹⁹, тѝй да е кажа, та изпѝдила като некоѝ бекерин²⁰ и аз не сѝм смела досега да ти река.

ВАСИЛ. Това не е нищо, Негке, само ти стига да ма обичаш.

НЕДА. Аз та обичам от все сѝрце, но майка ми ма не дава на тебе.

ВАСИЛ. А твоят вуйчо что казува?

¹⁹ Незгодница.

²⁰ Човек, който живее без семейство; ерген, неженен.

НЕДА. И той ма не дава.

ВАСИЛ. Това не може да бъде.

НЕДА. Цяла истина ти казвам, не ма дава, щото си бил сиромас.

ВАСИЛ. Не бой са, Недке, аз ще придобия повече от него.

НЕДА. Ах, как ще придобиеш, като не си почтен.

ВАСИЛ. Само почтените хора ли придобиват?

НЕДА. Да само почтените.

ВАСИЛ. Излъгана си, Недке. *(Изважда от джоба си няколко лири.)* Видиш ли, кой има толкова пари? Още и една къща си купих на пияцата²¹.

НЕДА. На пияцата?

ВАСИЛ. Да, много добро място. Сега ти си моя вече.

НЕДА. Пак ти си мой нали?

(Васил си отива.)

Явление 2

Цветана и Неда.

ЦВЕТАНА. Не ли ти казах да наредиш къщата?

НЕДА. Вуйчо насила ма заведе у тях.

ЦВЕТАНА. Насила, да дириш момците. Нели та е срам, безобразнище.

²¹ Площад.

НЕДА. Той има нова къща, мамо.

ЦВЕТАНА. Опустяла му къщата и главата ти, като не е способен за нищо. (*Улава Неда за ръка (и) излизат.*)

Явление 3

Мария и Ружичик.

МАРИЯ. Тази къща е на г-жа де Мирич.

РУЖИЧИК (*нее*):

*Небо гърми, земля треци,
Слънце сия(е), трава расте,
Славей пева, гора трепти,
А дух стихотворца лети.*

*Преко поле, преко брега,
Преко въздушнаго снега,
На високий Парнас,
Где с'извия любкий глас.*

МАРИЯ. Г-жа де Мирич има една прекрасна гъщеря, гдето на друго място рядко са намира.

РУЖИЧИК. Само благодетелна нимфа и грация може да възхити Ружичевото сърце.

МАРИЯ. Бъдете уверени, че тя е твърде богата и добре възпитана.

РУЖИЧИК. Само хубаво лице сърцето ми може да обземе.

МАРИЯ. Аз ща ви я доведа. Вервайте ма, мон ферер, че нейната хубост рядко са намира. Догде доведа фрайлица: само ви да чакате модерн, недейте говори високо, за да са не уплаши. *(Отива.)*

Явление 4

Цветана и Мария довеждат Неда хубаво напременена.

ЦВЕТАНА *(покланя са)*. Божур.

МАРИЯ *(Ружичу)*. Г-жа де Мирич, за която ти казувах да е много нобл, е тази и ето магемоазела Неда.

ЦВЕТАНА. Негке, Негке, тъй е името.

РУЖИЧИК *(на Неда)*. Здравствуи, цвете на любовта.

ЦВЕТАНА. Циганко, малко ли съм та възпитала? Что не кажеш? Искаш да ма засрамиш ли?

НЕДА. Вервайте, майко...

ЦВЕТАНА. Кучко! *(Върти ѝ глава.)* Что не кажеш: божур, мусю.

НЕДА. Аз не съм разумяла какво иска да каже той.

РУЖИЧИК. Сестро Малеогрова, преобърната в дъщеря! Небесна хармония, която са излива от Ружичевите уста.

МАРИЯ (*шепне на Цветана*). Малко светлина има наша фрайлица.

ЦВЕТАНА. Не можа да говоря от яд. (*На Нега*.) Кажу ми сега божур.

НЕДА. Божур, мусю.

РУЖИЧИК (*са покланя*).

Явление 5

Цветана, Мария, Ружичик.

МАРИЯ. Как ва много наричат: богиня, грация, гравица или бароница, аз не мога да са резолвирам.

ЦВЕТАНА. Аз не знам какво искате да кажете с това.

МАРИЯ. Ах, гледайте как сте алабонер! Г-н философ, моят роднина, искате ли да го склоня да земе Нега.

ЦВЕТАНА. Да земе Нега!

МАРИЯ. О, фрайлице, тя е още глупава.

ЦВЕТАНА. Жално ми е зашто са нарекла моя, ама нема какво да правя.

МАРИЯ. Гледайте колко си луда, аз мога го поздраву лъо бон тон, ви сте сопруга на г-на философ.

ЦВЕТАНА. Ох! (*Пада на стола*.)

МАРИЯ. Вам ви стана лошаво.

РУЖИЧИК. Аз из облак слазам и тебе за мене налазам.

ЦВЕТАНА. Мосю филозов, аз съм слаба, не ща мога са възкачи до облаците.

МАРИЯ. Недейте, за да са не разсърди.

ЦВЕТАНА. Как са казува (по) французки „любезна“?

МАРИЯ. Ма шер.

РУЖИЧИК. Любимец на муза и на грация е само Аполо.

Явление 6

Иван и Ружичик.

ИВАН. Пусто мъчение, един път само да са отърва от тази проклета жена.

РУЖИЧИК. Кого ищети горещими очеси твоими.

ИВАН. Аха! Този бил словенин.

РУЖИЧИК. Несмислений гажг ми ответа.

ИВАН. Моля ва, аз съм слуга при моя масторица.

РУЖИЧИК. Да прилепнет язык гортани твоему.

ИВАН. Аз съм много словени познавал, ама такъва разговор не съм чувал.

РУЖИЧИК. Веси ли ти, что е ест язык славянский?

ИВАН. Ха! Ха! Гледайте какво говори, че не съм знаял словенски язык.

РУЖИЧИК. Душе глухи и неми о граматическом языке глаголюти.

ИВАН. Чорт ма зел, като не знам.

РУЖИЧИК. Магаре.

ИВАН. Разумява са, гдето има дълги уши като тебе.

РУЖИЧИК. Животно, що са сърдиш?

ИВАН. Дългоухокленающе, като знаете български,
(з)ащо не говорите?

РУЖИЧИК. Безумний, не знаеш ли що е сладост?

ИВАН. Разумяваш ли що е армея?

(Разсърдват са и побягват.)

Явление 7

*Цветана (облечена в червени дрехи и с многоценни
красила) (и) Мария.*

МАРИЯ. Мадам де Мирич, ви сте много замислени.

ЦВЕТАНА. Аз съм г-жа Вилзовица. Кажете ми, ма шер,
коя е по-хубава от мене?

МАРИЯ. Нема друга по-втора от тебе.

ЦВЕТАНА. Само не зная с кого ще имам честта да са
снабдя.

МАРИЯ. Ви правете чест на вашия любезен. Ала кажи ми,
мадам де Ружичик, колко ще са веселите, когато ядете,
пиеете и са разговаряте?

ЦВЕТАНА. Иска да са земе друга некая къща под кирия за
малко едно време. Една одая трябва, гдето да са обедува,
друга за разговаряние, третя, за да са приемат

посетителите. Още нито интофът е готов, нито конете са купени.

МАРИЯ. Ви много добр гост ще имате.

ЦВЕТАНА. Искат са още карти за игране.

МАРИЯ. Тре биен.

ЦВЕТАНА. Не съм научила тѣй напразно французките, не съм дала за вятара часовника си. Само графициа и бароница може да сравни с мене.

МАРИЯ. Форт биен.

ЦВЕТАНА *(вика)*. Апорт, Жан! Иохан, Ханц.

Явление 8

Иван и предишните.

ИВАН. Ето ма, маст... *(Стисне си устата)*.

ЦВЕТАНА. Дявол та зима колко пъти ти казах да не викаш „масторице“. Урсудино, не си роден за нобл, роден си за един свиняр.

ИВАН. Е, не знаете ли, че покойният маст...

ЦВЕТАНА. Куче, безобразнико, какъв мастор? Не можеш ли да кажеш „покойният господар“ или „господин“.

МАРИЯ. Това момче са види да е грубо, да не познава какво нещо е ноблес, затова недейте да сърди, ами зарачайте да направат по едно кафе.

ИВАН. По-добре ще стане, ако направат три.

ЦВЕТАНА. Не чуваш ли заповед(та) ми.

ИВАН. Охо! Мас... има едно ново. На нашето куче пребили крака.

ЦВЕТАНА. Кажу ми кой е този проклетник, че аз пак да пребия неговият.

ИВАН. Г-н Петър му пребил краката, защото им изяло млякото.

ЦВЕТАНА. Този урсунин. Жан, превържи му краката, та после го донеси тука на канането. Иохан, донеси един килим, за да постелем одаята.

ИВАН. Подир ще спа ли?

ЦВЕТАНА. Този е невеж: аз му казвам за ноблес, а той иска да спи.

МАРИЯ. Това момче са види, че има да плаща за гръски.

ЦВЕТАНА. О, моля ва, този е един чилък, който не отбира от нищо, нищо не пази, каквото му кажа.

МАРИЯ. Нищо, той не треба да ва интересува.

ЦВЕТАНА. Не ма яд, че ма интересува, ала ма яд, гдето тѣй несмислено говори.

ИВАН. Ба, ти много право говориш, като вѣже в торба.

Явление 9

Драган и предишните.

ЦВЕТАНА. Ух, ух! Ама вуни. *(Запуша си носа.)*

ДРАГАН. За бога, Цветано, дошал съм да та питам що си полудела, та правиш такива комедия в къщи. Що си са наперила като некая патка в гъждовно време: зер то е хубаво, гдето го правиш.

ЦВЕТАНА. Пър! Мириши. *(Запуша си носа.)*

ДРАГАН. Защо си запушила носа, като да си са цяла обунела. Говори, що та питам или другояче ще постъпа.

ЦВЕТАНА. Тука са само по мода говори.

ДРАГАН. Аз ще ти дам да разумееш една мода, като зема некая неокастрена, че да ти счупи коравата кратуна.

ЦВЕТАНА. Махни са пред очите ми, поразелнико.

ДРАГАН. Бре жена, ума си събирай, че като та подлегна с некая сопа, тогава ще земеш да са кръстиш.

МАРИЯ. И този е един от грубите.

ЦВЕТАНА *(ядосана)*. Аз не мога да търпя това в къщата си. Кои си ти, какво търсиш ти тука?

ДРАГАН. Ти искаш да ма изпъдиш?

ЦВЕТАНА. Марш, аз не та познавам за мой брат.

ДРАГАН. Аз съм дошъл да зема Нега.

ЦВЕТАНА. Ти искаш да земеш гъщеря ми?

ДРАГАН. И нея ще направим такваз, каквато си ти.

ЦВЕТАНА. Каквато съм, такава съм, за мене съм и тя е моя гъщеря, не можеш да я земеш.

ДРАГАН. Да видим не можа ли. *(Отива си.)*

ЦВЕТАНА. Проклети цигански род, веднаж само бог да ма отърве от него.

МАРИЯ. Това е големо невежество!

ЦВЕТАНА. Как ви са видци, добре ли го изпратих?

МАРИЯ. Тре биен. Агуо. *(Отива си.)*

ЦВЕТАНА. По-добре би било да преседите, догдето донесат кафето.

МАРИЯ. Благодарим.

(Излизат.)

Явление 10

Васил и Неда.

ВАСИЛ. Недке, моя хубава, медена, шеренка Недке, ела, Недке, да та презърна още един път и още един път. Недке, ти си моя, гледай, аз играя от радост, ти си моя, ела да та презърна. Аз съм твой.

НЕДА. Любезний ми Василе, ти като да не си в себе си.

ВАСИЛ. Аз не съм в себе си: аз съм на небето, в рая, драга моя.

НЕДА. Аз та не разумявам какво искаш да кажеш с това.

ВАСИЛ. Още питаш? Не можеш ли сама да се усетиш? 12 000 лири. Не си ли чула? 12 000, то ще ми бъде животът, ето тъй е. *(Пъчи са.)*

НЕДА. Аз не знам где са, откъде са.

ВАСИЛ. Где са, откъде са? Дај само запис, пак тогава ще видим.

НЕДА. Какъв запис?

ВАСИЛ. Не знаеш ли, гдето го оставих при тебе.

НЕДА. Никакъв запис не си ми дал.

ВАСИЛ. Как не съм ти дал, като го оставих у твоите ръце. Дај тука, недей ма толкова мъчи.

НЕДА. Ти сънуваш.

ВАСИЛ. Ха! Туй то женската вярност! Неке, тъй ли ма обичаш?

НЕДА. Да ма убий бог, ако знам.

ВАСИЛ *(пага долу)*. Ох, само иска да ма мъчи.

НЕДА. Чакай малко, Василе.

ВАСИЛ. Иди си, ти си змия, ти си отрова пред очите ми.

НЕДА. Чакай, като ти казвам. Кажу ми какво е то запис, еге ли са?

ВАСИЛ. Не знаеш, то е плаветна книга, гдето ти я дадох у мастор Драгановата къща.

НЕДА. Я, тя е у мене. Чакай да ида да я донеса. *(Отива.)*

Явление 11

Васил и Неда.

ВАСИЛ. Где е, Нежке?

НЕДА. Убий ма.

ВАСИЛ. Защо?

НЕДА. Убий ма.

ВАСИЛ. Где е записът?

НЕДА. Изгубил са.

ВАСИЛ. Ох! *(Сяда.)*

НЕДА. Ах!...

ВАСИЛ. Какво е то?...

НЕДА. Дългоушо, що ми го даде.

ВАСИЛ. Проклетнице, що си го приемала, като не си била вредна да го упазииш? *(Неда плаче.)*

НЕДА. Аз ще скоча в кладенеца.

ВАСИЛ. Аз ще ся убия.

НЕДА. Аз безумна, защо съм я там оставила.

ВАСИЛ. Где си я оставила, до триста врага.

НЕДА. Майка ми я дала на философа.

ВАСИЛ. Що, философу? Моят запис при философа?
Чакай малко. *(Пада.)*

НЕДА. Стани, любезний ми Василе, доде ми нещо на ум.
Той ма иска да ма обикне и аз ще го обикна, догдето зема записа.

ВАСИЛ. Що да го обикнеш?

НЕДА. Зер ти са сумняваш от мене.

ВАСИЛ. Аз са не сумнявам, ами...

НЕДА. Недей става луд. А ето го иде, добре, скрий са ти, догде си свърша работата.

ВАСИЛ. Нежке, аз ще сега близо, чуеш ли? *(Скрива са.)*

НЕДА. Ах, боже! Помогни ми.

Явление 12

Неда и Ружичик.

НЕДА. Покорня слугиня, светлий г-н философ.

РУЖИЧИК. Мир тебе, Хелено, оче са твое звоздоносно блещает.

НЕДА. Много ми е жално, що то не мога да говоря твоя язык, но аз ще ся старая скоро да го науча.

РУЖИЧИК. Изящно! Изящно!

НЕДА. Молила би та да ти стана една слушкиня.

РУЖИЧИК. Неподобает ли сей сопутницею бита живота Светозаря Ружичица?

НЕДА. Високородний, г. философ, изволила ти би още един път да си обърнеш очите към мене.

РУЖИЧИК. Хелено моя, лице твое джете даже до удивление, допусти, прелюбезная Хеленке, да торжество овополюбцем украсим.

НЕДА. Желяя да са нарека твоя жена.

РУЖИЧИК. Не жена, възлюбленная Хеленке, но нимфа любяща го тя Светозаря.

НЕДА. Аз са радувам. Затова желяя да ти дам некак в гар.

РУЖИЧИК. Най-визпренний небо гар ест стихотворства.

НЕДА. Искате ли, гдето добихте от майка ми?

РУЖИЧИК.

Мати ест пан старий

Со своими дари.

НЕДА. Не сте ли придобиле некаква записка?

РУЖИЧИК.

Дафно моя зри мое лице

Недостойно тоже бурматице.

НЕДА. Моля ва, не сте ли некаква плаветна хартия намериле?

РУЖИЧИК.

Руйна моя Ружице

Ружичича ест то лице.

НЕДА. Моля та, сладкий г-н философ, аз не та разумях, не би ли било възможно да ми кажеш по-простичко.

РУЖИЧИК. Най-простото е то, аз не знам никаква, освен червена.

НЕДА. Е тежко сега на мене. (*Отива.*)

Явление 13

Драган и предишните.

ДРАГАН *(на Цветана)*. Немаш ли разум? Не мислиш ли, че ще остарееш?

ЦВЕТАНА *(запушва си носа)*. Ух, пак дошъл да ми вуни.

ДРАГАН. Защо си запушваш носа? Аз ти мириша. Когато вадеше кожата от кацата, тогава не ти миришеше. *(Изважда часовника.)* Какво е туй от тебе?

РУЖИЧИК. Несмислений да прилепнет язик гортани твоему.

ЦВЕТАНА. Защо си го зел: гдета съм го подарила другиму?

ДРАГАН. Що ще при мене за две лири.

ЦВЕТАНА. То е лъжа.

ДРАГАН. Лъжа ли е? *(Вика.)* Иване, Иване.

(Иван дохожда.)

ИВАН. Какво е, мастор Драгане?

ДРАГАН. Казвай, отгде е този часовник?

ИВАН. Аз не смея да кажа, за да не ям бой подире, но не ма е страх. Мастор Драгане, той е от г-на филозоф.

РУЖИЧИК. Безумно и нечестиве, что съм заповедал да никто му же не откриеш.

ИВАН. Не видиш ли, че ще ма грънкат.

ЦВЕТАНА. Аз съм го сама подарила.

ДРАГАН. А защо си му го подарила?

ЦВЕТАНА. Даже и телото съм си подарила.

ДРАГАН. Що, безобразнице, ти искаш подир него да идеш?

РУЖИЧИК. Несмислене, недостойно тебе язык вложити на муз любимца.

ДРАГАН. Що, то?

РУЖИЧИК. Аз есм песнословец и никтоже недомною.

ДРАГАН. Това е вантасия.

РУЖИЧИК. Фантазия ест дар небеснаго същества.

ИВАН. Ей, мастор Драгане, да ти кажа аз тебе, този чияк има да плаща на Михаля.

РУЖИЧИК. Да поразит тя Вулкен молнею своею.

ИВАН. Аз от такъв язык не отбирам. Ти си бил съвсем извезян, бе.

ДРАГАН. Какво ще разумееш от луг чияк.

РУЖИЧИК. Горе тебе Израиле.

ИВАН. Ха, ха, стига си грънкал, проклетнико.

(Цветана излиза.)

Явление 14

Неда, Васил и предишните.

НЕДА. Ах, вуйчо, добре та заварих тука, моля та, помогни ни. Г-н филозов е зел записа.

ДРАГАН. А, този бил Вилозов? Защо не гадете на момака всичко, което е негово.

РУЖИЧИК. Хелено моя, твое (хм-хм) лице възгревает (хм-хм) сърце.

ДРАГАН. Бре говори като хората, ако та подхвърля веднаж, ще забравиш тогаз всичко. Дай тука записа.

РУЖИЧИК. Да притворится в камен мое тяло, аще знам за каквоу.

НЕДА. Нели ти го гаде майка ми.

ВАСИЛ. Ах, моите хубавки 12 000 лирички загубиха са.

НЕДА. Драгий ми вуйчо, недейте го пуска, догдето не гаде записа.

ВАСИЛ. 100 лири давам, който го намери.

НЕДА. Видите колко е добр мой Васил.

РУЖИЧИК. Фараонови помощи, разумейте мя, не знам да каквоу запис.

НЕДА. Не знаете ли изписана хартия?

РУЖИЧИК. Никакоже.

ИВАН. Да не бъде това. *(Показва записа.)*

ВАСИЛ *(Прегръща го.)* Сладки, медени Иване.

НЕДА. Ха, ха, как си я намерил?

ИВАН. Философът ми я даде.

РУЖИЧИК. Боже вскую аз не видял тоя.

ВАСИЛ. Сладки Иване, 100 лири има и от мене. Ей, мастор Драгане, не заслужвам ли да придобия сега Недкинаата рѣка?

ДРАГАН. Заслужваш, мой синко. (*Цветана дохожда.*)

ЦВЕТАНА. Що, твой зет, а мене никои не пита.

ДРАГАН. Е, ти си от голяма фамилия, с тебе не можем да са намисаме. Само философите могат с тебе да се разговарят, а никои другий.

ВАСИЛ. Сладка масторице.

ЦВЕТАНА. Масторице, аз не съм ти никаква.

ДРАГАН. Цветано, земи ти философа, а пак Неда Василя.

ЦВЕТАНА. Не ми трябва мене философ.

ДРАГАН. Защо, какъв е хубав. Жив хайдутин.

ЦВЕТАНА (*на Мария*). Хи! Хи! Хи... сун турентр.

МАРИЯ. Ци.

ЦВЕТАНА. Един път за всегда, който е нобл, той е мой, а който не, марш апорт. (*Сочи Василя.*)

ВАСИЛ. Милостива г-жо, аз имам 12 000 лири, мога да бъда нобл, само ми дайте Недка.

МАРИЯ. Шармант, ма шер.

ЦВЕТАНА. А зашто не си по-напред казал?

ВАСИЛ. Тя е моя.

ЦВЕТАНА. Ако знаеш да говориш французки, тогава да.

ВАСИЛ. И цигански биле, ако искаш.

ЦВЕТАНА. Да видим. Лес финес, лес ламорс.

ВАСИЛ. Луис, пиус, бонус, поркус, мус, урбанус.

ЦВЕТАНА. Браво, браво, Василес. Ти си мой зет.

ВАСИЛ. За цяло.

ЦВЕТАНА. Ноблес, алабунар.

ИВАН. Масторице, кажете ми, ще ли ми платите или не? Аз не мога вече да търпя.

ВАСИЛ. Иване, има от мене 100 лири.

ИВАН. Е, ама масторице, нели са ми обеща, че ще ми дадеш Анка.

ДРАГАН. Свърши занаята си, на тогава се жени.

ИВАН. Ама аз ще зема Анка.

ДРАГАН. Земи, ако щеш и сврака.

ИВАН. За какви чемери ми е сврака? Аз ще взема Анчица, Анчица, Анчица моя. Ихуху, хай де де! (*Удря Ружичик.*)

РУЖИЧИК. Душе нечестивий, очеса моя зрят пременения от стоящих громно безаконие.

ДРАГАН. Цветано, варди онази пословеца за покондирената тиква. (*Сочи Мария.*)

МАРИЯ. Що е то? Мадам де Мирич?

ЦВЕТАНА. Алабунар, ке сант де мекарабл, ан ганшер ту.

ДРАГАН. Ви, г. философ, ще ли са оставите от простотията си? Чиляк колко да е учен, като няма памет, ветър го духа.

РУЖИЧИК (*гледа жално*).

*Бедно глупости изчадие,
Какво имами понятие,
о, стихотворства цени,
о, мудрости благостини.*

ИВАН. И аз знам да пея. (*Пее.*)

*Вино, вино, вино червено.
Лозе, лозе, лозе зелено,
Който вино ще пие,
Той скръбта ще надвие.
Вино, вино, вино червено.*

*Чашка, чашка, чашка алена,
девка, девка, девка румена,
който чашка ще пийне,
той ще девка да целуне.
Вино, вино, вино червено.*

*Вода, вода, вода студена,
Трева, трева, трева зелена,
Който вода ще пие,
Той ще трева да пасе.*

РУЖИЧИК.

*Ружичичу, ти досея сям безчислени веки,
Прославив са между човеки,
Сподобив са лавроваго венца,
Слава твоя останет до конца.*

ИВАН. Василе, ти са сватови, аз от радост не мога да сега на едно място. (Пее.)

*Нашата масторица,
Добра масторица,
Добро винце има,
Да пиеме, да са веселиме,
Винце сладко то нам гладко.*

ДРАГАН. Видиш, Цветано, колко ти са вес(е)ли кѣщата.

ЦВЕТАНА. Ах, ноблес, ах, модес.

ДРАГАН. Кажу ми сега ще ли са оставиш от лудостта си, или пак ще си дѣржиш първото.

ЦВЕТАНА. Когато са оставиш и ти.

ИВАН (*кланя се на Цветана*). Божур, мадам.

ЦВЕТАНА. Адиос, Жан. (*към Василя*.) Само францусун мамзел.

ДРАГАН. Цветано, отиваш ли в Парис?

ЦВЕТАНА. Ах, лес Парис, лес ноблес, лес интов, лес модес.

ДРАГАН. Завождам та, ама ако са оставиш от лудостта си.

ЦВЕТАНА. Да бъда проклета, да бъда циганка. Ах, ноблес, ноблес.

ДРАГАН. Ама всяка жена има по два–три мъжа.

ЦВЕТАНА. По два–три мъжа?

ДРАГАН. Ако не хващаш вяра, ти питай, който е ходил.

ЦВЕТАНА. Ама там не са прости като тука, я?

ДРАГАН. Не си видела ти такива хора.

ЦВЕТАНА (*на Мария*). Адиос, ма шер, адиос ноблес, адиос журнал.

ИВАН. Адиос, мамзела.

ЦВЕТАНА. Адиос, Жан.

ИВАН. Ей, красна, три мъжа! Тежко ти на балгура²².

*(Завесата пада.)*²³

²² Диал. Горко ти!

²³ След текста на комедията, поместен в съставената от Пенчо Пенев хрестоматия „Българската драматургия до Освобождението“ (Т. 3, 1966, с. 223), е прибавена следната бележка:

За автора на „Цветана“ ние почти нищо не знаем. Знае се, че около 1874 г. се е намирал в Казанлък, но не се знае нито къде и кога е роден, нито къде и кога е починал.

При написване на комедията си Дебренски е имал вече пред очи и „Криворазбраната цивилизация“ на Добри Войников, и „Правата цивилизация“, и „Драндавела“ на Тодор х. Станчев, за да може да внесе нещо ново в тази тема. Комедията е написана твърде небрежно и вероятно на това се дължи още по-лошото ѝ отпечатване. Тя е все пак документ за твърде много възмущаващия въпрос за модните увлечения към чуждите езици и чуждия на българския народ начин на живот. Не разполагаме със сведения да е играна някъде преди Освобождението. През 1883–1884 г. читалището в Шумен възнамерявало да я постави на своя сцена, но впоследствие се отказва от решението си (ср. Ем. Кюстебеков. Театрална дейност на читалището след Освобождението – В: Сто години народно

читалище „Добри Войников“, 1856–1956. Юбилеен сборник. София, 1958, с. 180).

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1

Нестор Дебрэнски

Достигналите до нас биографични данни за Нестор Дебрэнски са оскъдни. Знае се, че е роден в с. Тресонче в Реканска каза на Османската империя (днес – в община Маврово и Рагуси, разположена в западната част на Северна Македония). Учител, книжовник, просветител. Участието му в литературния процес на 70-те години на XIX в. е скромно – чрез побългаряването на комедията

„Покондирена тиква“²⁴ (1838) от популярния у нас през възрожденската епоха сръбски драматург Йован Стерия Попович (1806–1856)²⁵.

В Приложение 2 могат да се открият ценни свидетелства от брата на автора, поместени в сп. „Илюстрация Илинден“²⁶, год. 3, кн. 9 (29), с. 11, ред. Петър Мърмев.

²⁴ Според Стефан Каракостов е „точен превод“ (вж. Каракостов, Ст. Българският възрожденски театър на освободителната борба. 1858–1878. С., с. 374).

²⁵ Вж. Приложение 3.

²⁶ Водещата тема на броя е: „Герои, жертви и мъченици на Македонското освободително дело“.

Нестор Данаилов – Дебренски²⁷

През м. ноемврий 1874 г., Нестор Данаилов Дебренски от с. Тресанче беше пуснат от Пловдивския затвор с 2 свидетели турци – бегове, наидени от влиятелния Хаджи Василко от с. Галичник, че не е комита. Той замина за Скопје. Там полицията го е турила пак в затвора. Ходатайствуваха са за пускането му братята Хаджи Църинови от с. Маврово, които го забели при българския владица Кирил. Препоръчан беше за учител в гр. Тетово. Първенците на града, начело с Алекси Хаджи Димов, приели го да учи възрастните им синове на българска и турска книги в училището при църковния двор. Малките момчета учеше гаскал Михаил от Гуляни. Децата на малцината гъркомани се учеха от учител в малката стая на същото училище. По едничката стълба за салона ставаха сбивания между учениците гъркоманчета и българчета.

В долния етаж черкуваха се временно българите. Хаджи Гавро, най-интелигентният между първенците,

²⁷ Запазени са езиковите особености на оригиналния текст (бел. съст.).

ходеше в Цариград да издействува позволение за съграждане на изгорелата църква. Между училището и основните на черквата се намираше водоскок от мермер, дето българското духовенство осветяваше вода на Богоявление. Особен уред за тоя ден дигаше водата високо, която на ситни капки оросяваше богомолците.

Българите-патриаршисти (гъркоманите) често клеветяха Нестора пред властта и полицията много пъти го е закарвала в конака. Каймакаминът, албански бег, купва един ден и повиква първенците, поповете и даскалите от двете страни, заповядва им да престанат да се клеветят и ги предупреждава, че в противен случай ще накаже виновните и от двете страни.

През размирните години 1876–1877 дебърски башибозук от 2000 души се опита да оплячкоса християните в града, но Тетовските бегове от албанска народност им попречиха.

Нестор напусна Тетово през есента на 1876 г. и замина за Скопје, дето животът беше по-сигурен. С прекъсване той беше учител и в Скопје до лятото на 1878 година заедно с Димитрий В. Македонски. През м. юлий с. г. двамата избягаха от Скопје в освободена България.

Нестор умря като учител в Бургаз на 5. януарий
1882 година.

Съобщава: *Рафаил, брат на Нестора*

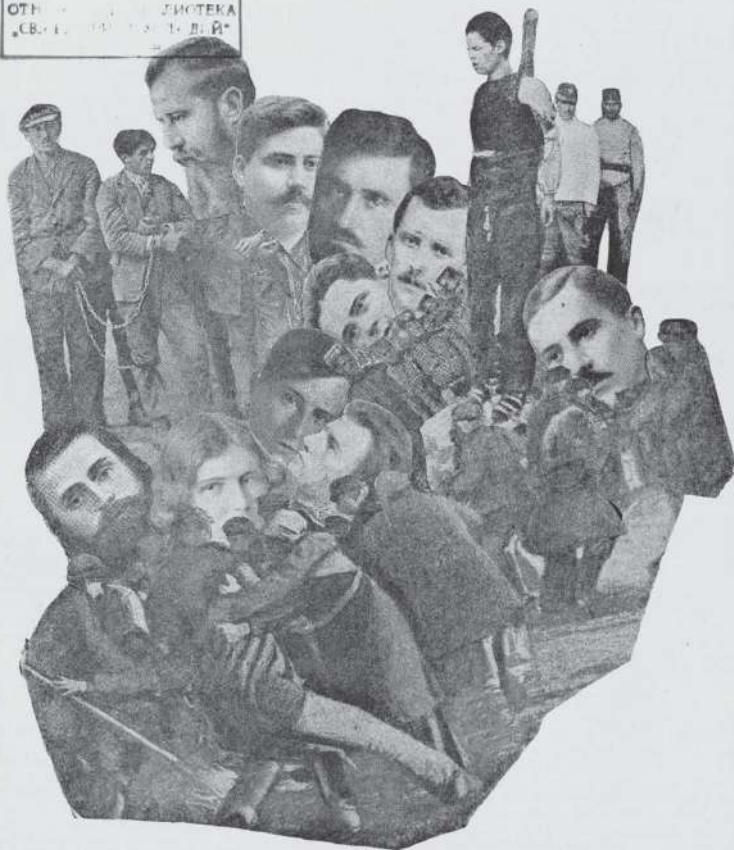
ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

Редакция и администрация: София, улица Алабинъ, 30. — Телефонъ 19-32.

ОТН... ЛИБРОТЕКА
„СВ. С. Ц. П. Д. Р.“

Герои, жертви и мъченици на Македонското освободително дѣло.

*Заглавна страница на сп. „Илюстрация Илинден“, год. 3,
кн. 9 (29), с. 11,
ред. Петър Мърмев*

новодошлите европейци-реформатори. Всички българци, съ които се запозна Манолов във тrena и на гарата, заявяваха, че българитѣ не сѣ доводили от реформитѣ и че турцитѣ открито заявявали, какво скоро ще изгонят чужденцитѣ-реформатори.

На гарата въ Велесъ се запознахъ съ хора отъ мѣстната революционна организация. Отъ тѣхъ научихъ, че въ града се нахождаха, като недегаденъ, Гюрге Петровъ и уреждаха мѣстния комитетъ. Изпратихъ му моя братски прыветъ и моитѣ благопожелания.

Късно вечерта пристигнахъ въ Солунъ и се настанихъ въ хотелъ „Вардаръ“. Съдържателятъ на хотела, Василъ Мончевъ, бѣ ми препоръчанъ отъ София като човѣкъ на Организацията, комуто мога да довъря всичко. Ето защо, още същата вечеръ повикахъ въ стаята си бай Васила, разкрихъ му целта на моето идване и го замолихъ да ми устрои среща съ членовѣтъ на Централния комитетъ още същата вечеръ, макаръ и късно да бѣде, тъй като на другия день рано, по нареждане на полицията, трѣбва да замина за Витоля—Охридъ.

— Среща не мога да ти устрою тая вечеръ; това ще стане утре. Ти ще останешъ тукъ повечко дни — ми каза Мончевъ.—Тукъ сега сѣ цивилнитѣ агенти Мюлеръ и Гирсъ, както и Хилми-паша; полицията не смѣе да произволничу и да те насилва.

Работата, за която бѣхъ дошелъ въ Солунъ, бѣ сериозна и много важна; само съ една среща и така набързо едва ли можеше да се свърши всичко и азъ се съгласихъ да остана въ Солунъ повече време.

На другия день посетихъ българската мъжка гимназия. Тамъ се срещнахъ съ председателя на Централния комитетъ на ВМРО, Димитър Мирчевъ, гимназиаленъ учителъ и мой съученикъ отъ гимназията и университета, комуто обадихъ за целта на моето идване въ Солунъ. Г-нъ Мирчевъ ми назначи среща вечерта въ неговоу домъ, гдето щѣтъ да покани и другитѣ членове на Комитета. Въ същия день бесѣдахъ въ гимназията върху новото положение въ Македония съ директора на гимназията Ченгелевъ и съ учителитѣ Петъръ попъ Арсовъ и Никола Филдичевъ. Ходихъ и въ българската митрополия, гдето бесѣдахъ съ управляващия тогава митрополията архимандритъ Неофитъ, мой съгражданинъ.

Общо бѣхъ убеденъ отъ всички, че Турция гледа да компрометира реформната акция и пакъ да си възвърне старото положение. За да се закрие и разшири реформната акция, необходимо е, казваха всички, съществуването и засилването на македонскитѣ организации.

Въ същия день, късно вечерта, стана срещата въ дома на Димитъръ Мирчева. Отъ страна на Централния комитетъ присъствуваха Димитъръ Мирчевъ и Христо попъ Коцовъ. При тая среща, отъ името на Върховния македоно-одрински комитетъ направихъ предложение за спогодба и координирана дейность между дветѣ организации, върху следнитѣ начала: дветѣ организации — Вътрешната и Външната — сѣ автономни, независими една отъ друга въ своето вътрешно уреждане. Границата на България и Турция е граница на дветѣ организации. Всѣки работникъ въ Македония е вътрешенъ и се подчинява на Вътрешната организация, а всѣки македонски ратникъ въ България е външенъ и се подчинява на Върховния македоно-одрински комитетъ. (Слѣдва).

Несторъ Данаиловъ-Дебреньски

Презъ м. ноември 1874 г., Несторъ Данаиловъ Дебреньски отъ с. Тресиче бѣше пуснатъ отъ Пловдивския затворъ съ 2 синдетели турци—бегове, наидени отъ министрия Хаджи Василко отъ с. Галичникъ, че не сѣ комитета. Той замина за Скопие. Тамъ полицията го е турила пакъ въ затвора. Холатай-стивуванъ сѣ за пусването му братята Хаджи Църинкови отъ с. Мирво, които го заведо при българския владика Кириакъ. Препоръчанъ бѣше за учителъ въ гр. Тетово. Първенцитѣ на града, начело съ Алексисъ Хаджи Димовъ, приели го да учи върастнитѣ имъ синове на българска и турска книги въ училището при църковния дворъ. Малкитѣ момчета учеше даскалъ Михаилъ отъ Главни. Децата на малкитѣ гъркомани се учеха отъ учителъ въ малката стая на същото училище. По единичката стѣба за салона ставаха сбивания между ученицитѣ гъркоманчета и българчета.

(Фотографиранъ като учителъ въ гр. Севлиево презъ 1880 г.)

Въ долния стажъ черкуваше се временно българитѣ. Хаджи Гавро, най-интелигентнитѣ между гървенцитѣ, ходеше въ Цариградъ да издействува позволение за съграждане на изгорѣлата църква. Между училището и основитѣ на черквата се намираше водоскопъ отъ мериеръ, дето българското духовенство осветяваше вода на Боговадие. Особенъ уредъ за това день дигаеше водата високо, която на ситни капки оросяваше богомошнитѣ.

Българитѣ-патриархисти (гъркоманитѣ) често клеветѣха Нестора предъ властятъ и полицията много пакти го е закарвала въ конака. Каймаканинитѣ, албански бегъ, кинна единъ день и повика гървенцитѣ, половитѣ и даскалитѣ отъ дветѣ страни, запоежда имъ да престанатъ да се клеветятъ и ги предуредѣ дава, че въ противенъ случай ще накаже виновнитѣ и отъ дветѣ страни.

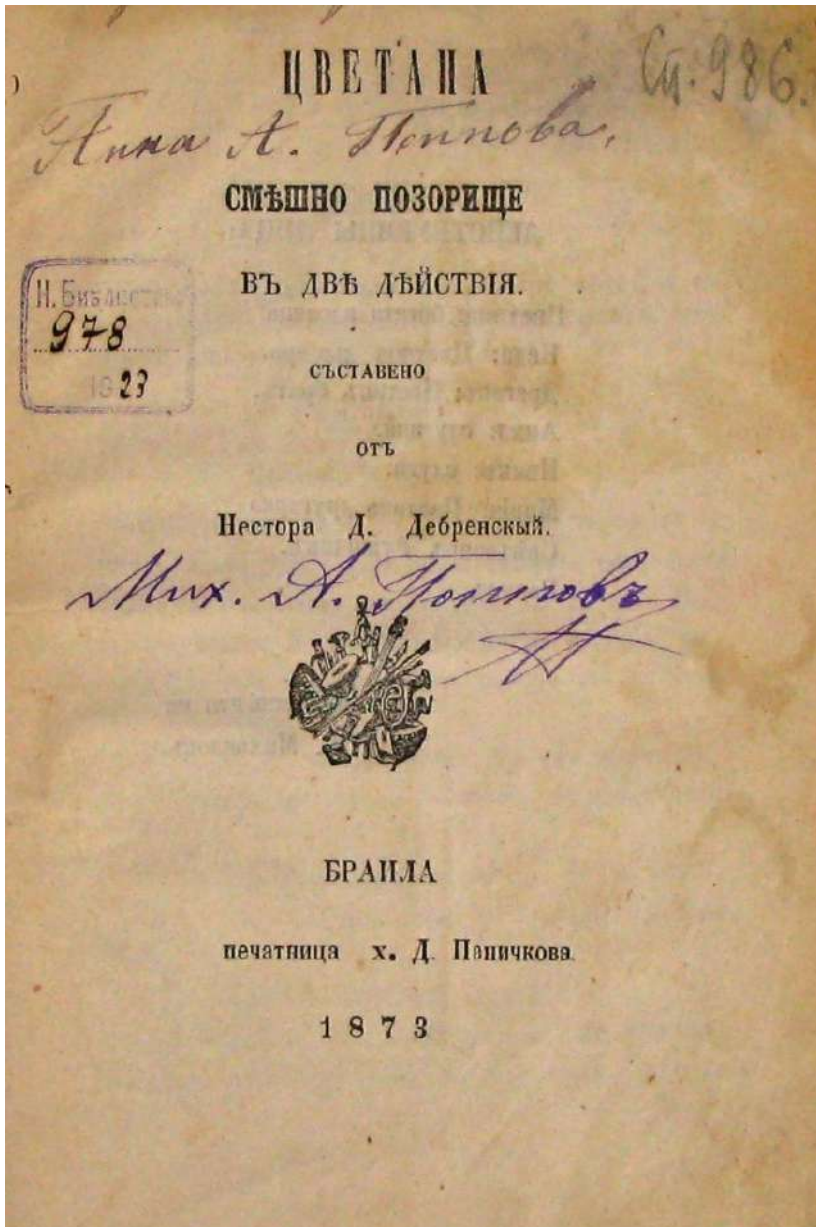
Презъ размиренитѣ години 1876—1877 г., дебарски башибозукъ отъ 2000 души се спита да оплъчоса християнитѣ въ града, но Тетовскитѣ бегове отъ албанска народность имъ попрѣчиха.

Несторъ напусна Тетово презъ есента на 1876 г. и замина за Скопие, дето животътъ бѣше по-сигуренъ. Съ преживяване той бѣше учителъ и въ Скопие до лѣтото на 1878 година заедно съ Димитрий В. Македонски. Презъ м. юлий с. г. дваниа избѣгаха отъ Скопие въ освобождена България.

Несторъ умрѣ като учителъ въ Бургазъ на 5. януари 1882 година. Съобщава: Рафайлъ, братъ на Нестора

Материалът за Нестор Дебреньски в сп. „Илюстрация Илинден“, год. 3, кн. 9 (29), 1930, с. 11, ред. Петър Мърмев.

Приложение 4

„Цветана. Смешно позорище в две действия,
съставено от Нестора Д. Дебреньскій“ (Браила, 1873)

МК 621 / 1949

ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА:

Цветана: богата вдовица.
Неда: Цветина дъщеря.
Драганъ: Цветинъ братъ,
Анка: слугиня.
Иванъ: слуга.
Марія: Цветина другарка
Свѣтозаръ Ружичикъ.
Василъ.

Съ издвѣніето на
Д. С. Михайловъ.

Действащите лица в комедията.

Нестор Дебренски

Цветана. Смешно позорище в две действия

Предговор, съставителство и редакция

Владимир Игнатов

Българска

Електронно издание

Научни рецензенти:
проф. д-р Николай Чернокожев
доц. д-р Надежда Стоянова

Факултет по славянски филологии